

Η ΤΕΧΝΗ ΤΗΣ ΜΠΥΡΑΣ ΚΑΙ Η ΤΕΧΝΗ ΤΗΣ ΑΡΧΙΤΕΚΤΟΝΙΚΗΣ

Το κτίριο της ζυθοποιίας FIX στη Λεωφόρο Συγγρού, όπως το γνωρίσαμε οι παλιότεροι, εκπροσωπούσε την αρχιτεκτονική νεωτερικότητα της μεταπολεμικής Αθήνας και την παραγωγική δυναμική μιας οικονομίας που είχε στόχο την ανάπτυξη. Και τα δύο βρέθηκαν στη δίνη μιας παρακμής στο τέλος του εικοστού αιώνα, τότε που η σωτηρία του κτιρίου, με υπογραφή Τάκη Ζενέτου και Μαργαρίτη Αποστολίδη, αποτέλεσε αντικείμενο συστράτευσης πολλών αρχιτεκτόνων χωρίς να βρίσκει ωστόσο στήριγμα στην πολιτεία και την κοινή γνώμη. Το FIX ήταν μοντέρνο και ιδανικό στη σημειολογία της αρχιτεκτονικής αντίληψης επειδή εκπροσωπούσε οράματα, σε μεγάλο βαθμό ατελέσφορα, αλλά ήταν ταυτόχρονα μυθικό γιατί αυτά που εκπροσωπούσε υψώνονταν σαν μαγικό πέπλο και δεν επέτρεπαν να δεις το κτίριο ως πραγματικότητα. Θυμάμαι πως το 1990 η αμφιβολία και ο αντίλογος στις βεβαιότητες δημοσιεύονταν με ψευδώνυμο για να μην επισύρουν την μνήμη αγαπητών συναδέλφων. Στο μεταξύ, το FIX κόπηκε στα δύο με πλάνες υποσχέσεις των πολιτικά αρμόδιων και πέρασε από σαράντα κύματα για να φτάσει να είναι σήμερα το Εθνικό Μουσείο Σύγχρονης Τέχνης. Και όμως μέσα του κρύβει, βαθιά στα σωθικά και την καταγραμμένη μνήμη, μια πολυδιάστατη, αντιφατική και γοητευτική ιστορία παραγωγικών και οικοδομικών μεταλλάξεων που τώρα αποκαλύπτεται με μια ανατομική εμβάθυνση στο χτισμένο σώμα του και πλουτίζει τη σύγχρονη εικόνα του με ένα βάθος χρόνου που της ανήκει.

Το ενδιαφέρον του βιβλίου έγκειται σε αυτή την ανατομική εμβάθυνση και την προσπάθεια να αναδειχθεί το βάθος χρόνου του FIX / ΕΜΣΤ μέσα από τη διαστρωμάτωση της διαρκούς αλλαγής του. Η μεθοδολογική ματιά του ανταποκρίνεται στο πολυδιάστατο και αντιφατικό του αντικείμενου του, επιδιώκοντας παράλληλες ή διαγώνιες και διασταυρούμενες προσεγγίσεις που δεν τηρούν τις παραδεκτές πειθαρχίες, όπως και το ίδιο το κτίριο του FIX στη μακρά διαδρομή του. Το ανήσυχο και ανυπότακτο της προσέγγισης είναι ο πλούτος του.

Η πιο σημαντική συμβολή είναι χωρίς αμφιβολία η συστηματική προσπάθεια ανακατασκευής του αρχείου των οικοδομικών και αρχιτεκτονικών φάσεων του κτιρίου σε παράλληλη διερεύνηση με την πορεία της επιχείρησης και της οικογένειας που την ίδρυσε και την ανέπτυξε. Για αυτό που όλοι είμαστε σίγουροι, το αριστούργημα του Ζενέτου, ξέρουμε λιγότερα από όσα θα πίστευε κανείς και δεν προκύπτει πως μπορούμε να τεκμηριώσουμε πολλά περισσότερα από εκείνα που δημοσίευσε ο ίδιος σε περιοδικά, χωρίς να μπορούμε να ξεδιαλύνουμε το βαθμό στον οποίο οι προθέσεις του έγιναν κτίριο. Πολλές διαδοχικές άδειες και πολλές συμπληρωματικές φάσεις κατασκευής σε ένα εργοστάσιο που διαρκώς μεγάλωνε χωρίς να σταματήσει να λειτουργεί χαρτογραφούν μια πραγματιστική διάσταση που απέχει από την εξιδανίκευση. Στην πολύπλοκη αυτή διαστρωμάτωση που ανέρχεται ως το τέλος του 19ου αιώνα, ο ρόλος της στατικής αντοχής είναι πρωταρχικός και το αρχείο του πολιτικού μηχανικού είναι μια πολύτιμη πηγή πληροφορίας, που συμπληρώνεται από το αρχείο της πολεοδομίας. Αλλά το αρχείο του αρχιτέκτονα ηθελήμενα λανθάνει και φανερώνει ένα από τα πολλά τραύματα που δεν κλείνουν στη Λεωφόρο Συγγρού, κρύβοντας ακόμα τεκμήρια που μπορεί να είναι αποκαλυπτικά. Και παρ' όλα αυτά, παρά την εντυπωσιακή αναδρομική τεκμηρίωση των φάσεων, δεν μπορούμε να πούμε σήμερα αν και πόσο εμπλέκεται ο Περικλής Σακελλάριος, όπως λένε αρκετοί, πού και πόσο υπήρχε κάτω το εργοστάσιο του 1960 ο Σωτήρης Μαγιάσης και ο Αλέξανδρος Νικολούδης, αν υπήρχε ο Μεταξάς, και τι ακριβώς είχαν κάνει. Και όλα αυτά είναι επαναπροσδιορισμένα και μεταλλαγμένα στο Σύγχρονο Μουσείο της Τέχνης.

Μια δεύτερη σημαντική διάσταση του ερευνητικού έργου ήταν αποτέλεσμα της ευτυχούς συνάντησης των προθέσεων με τη συγκυρία. Η ανατομική ματιά στο σώμα του ήδη ακρωτηριασμένου κτιρίου κατέστη εφικτή ως παρατήρηση από τη στιγμή που άρχισαν τα έργα της μετατροπής του εγκαταλειμμένου εργοστασίου σε μουσείο. Παρακολουθώντας τις αποξηλώσεις και τις εργασίες που ήταν αναγκαίες για να διαμορφωθούν οι νέοι λειτουργικοί χώροι, που ήταν όμως προκαθορισμένοι από τη σωρευτική συνύπαρξη λιθοδομών και αφίδων με φέροντα στοιχεία οπλισμένου σκυροδέματος σε διαφορετικά οριζόντια και κάθετα επίπεδα, ο προνομιούχος θεατής γινόταν μάρτυρας μιας κυριολεκτικής ανατομίας που συμβαίνει μόνο μία φορά και μπορούσε να αντιληφθεί εκείνο που ως τότε λάνθανε στον κοινό μας νου: τα επάλληλα κτίρια και τις διαρκείς μεταλλάξεις κάτω από το φαινομενικά ενιαίο κέλυφος του '60, πίσω από τη διατηρητέα όψη της Λεωφόρου Συγγρού και της οδού Φραντζή και τη μη διατηρητέα όψη της Καλλιρρόης και της τραυματικής τομής. Όπως συμβαίνει στην αρχαιολογία, τα στρώματα καθίστανται φανερά για λίγο μέχρι να απομακρυνθούν για να έρθουν στο φως τα επόμενα και το αποτέλεσμα δεν αντανakλά την αρχή του χρόνου αλλά το τέλος της ανασκαφής. Το βιβλίο είναι φορέας και αυτής της μοναδικής διάστασης που επέτρεψε η μετάλλαξη του εργοστασίου σε μουσείο.

Η τρίτη ερευνητική πορεία ήταν η προσπάθεια ανασυγκρότησης της ίδιας της ζυθοποιίας στη μεταλλασσόμενη δυναμική της εξέλιξής της από μια μικρή σε μια μεγάλη επιχείρηση, με τεκμήρια της οικονομικής ιστορίας και της λειτουργικής οργάνωσης της παραγωγικής διαδικασίας στο εσωτερικό του οικοδομικού κελύφους, που εξηγούσε και επέβαλλε την πορεία της ανάπτυξής του. Και αυτό δεν έγινε απρόσωπα, μόνο στα αρχεία της Τράπεζας που κράτησε τα λείψανα μιας κλειστής επιχείρησης, αλλά απέκτησε ζωντανό και βιωματικό χαρακτήρα με την επιδίωξη της συμβολής στην ερμηνεία όλων των

ανθρώπινων συντελεστών και πρωταγωνιστών της εποχής που η φίρμα FIX ήταν μέρος της καθημερινής ζωής μας. Αυτή ήταν ακόμα μια πρωτογενής και αναντικατάστατη καταγραφή, αφού ο χρόνος αργά αλλά σταθερά την υπερβαίνει.

Η τελευταία διάσταση που θέλω να αναδείξω αναφέρεται στο σώμα - το σώμα της αρχιτεκτονικής αλλά και το σώμα του ανθρώπου - που βιώνει αναγκαστικά το τραύμα της υπόστασής του, τραύμα αντιθέσεων και φθοράς, κυριολεκτικό και μεταφορικό, ηθελημένο ή νομοτελειακό ή τυχαίο. Η θεώρηση του FIX από την οπτική γωνία του τραύματος - με τις διαδοχικές προσθήκες, τον ακρωτηριασμό και τη διαρκή επούλωση - είναι μια θεώρηση που αγγίζει την ουσία του αρχιτεκτονικού σώματος αλλά και του αρχιτέκτονα και του ίδιου του κατοίκου της αρχιτεκτονικής. Και στην περίπτωση αυτή όλα τα επίπεδα τραυματικής θεώρησης του αντικειμένου έχουν λόγο και είναι αποτυπωμένα στη συλλογική μας μνήμη, στο κτίριο ως αρχείο, στο αρχείο του κτιρίου και στη ψυχοσωματική υπόσταση όσων ζουν ακόμα την κληρονομιά του.

Το βιβλίο αυτό είναι το αποτέλεσμα μια μακροχρόνιας έρευνας σε πολλά επίπεδα και έχει αποδώσει την έρευνα αυτή στο ειδικό και το ευρύτερο κοινό με τρόπο που αντανakλά την πορεία και τις επιδιώξεις της. Όπως κάθε έρευνα, έχει υποκείμενο, τον συγγραφέα, που ενεργεί και εκφράζει αλλά αποτυπώνει ταυτόχρονα τη συνεργασία και τη 'ζύμωση' που επιβάλλεται από τη συνάντηση με αντικειμενικά δεδομένα, ανθρώπους και πραγματικές συνθήκες. Στην περίπτωση αυτή η ζύμωση είναι η καταλληλότερη λέξη γιατί παραπέμπει σε μια μακρά και γόνιμη διαδικασία που παράγει ένα 'θεραπευτικό' και 'απολαυστικό' αποτέλεσμα: το βιβλίο που έχει περάσει από την ωρίμανση μιας διατριβής και τον ζύθο που παράγεται από μια καλή ζύμωση. Και τα δύο εξαρτώνται από τις πρώτες ύλες, από τη γνώση και από την τέχνη της επεξεργασίας. Εισ υγιάν!